

Bíró Csaba

„... hol nemzet sülyed el...”

Véres vasárnap Szegeden

Az 1848. október 15-i vérengzés és előzményei

Bevezetés

„Szegeden, halljuk a' ráczok közül néhány család kiirtatott, mivel a rablókkal szövetségben volt; köztök a' gazdag Zserovicz, kinek raktáraiban hordókban puskapor találtatott felül riskásával behintve.”¹

A figyelmes olvasó ezekkel a sorokkal találkozhatott a Közlöny 1848. október 23-án megjelent számában, az Alvidéki hírek rovatban. Ebben a kurtán fogalmazott hírben megemlített esemény a pesti forradalom kitörése után pontosan hét hónappal, 1848. október 15-én történt. Ezen a napon Szőreg községben és Szegeden összesen több, mint hatvan személy lelte halálát. Nemcsak szerbeket „irtottak ki”, hanem magyarok és románok is áldozatul estek a fellobbanó népharagnak. Gazdag szerb és magyar polgárok üzleteit rabolták ki, hatalmas anyagi és erkölcsi kárt okozva ezzel a városnak. Az ügygel kapcsolatban senkit nem vontak felelősségre, a városi tanács ereje csak a károk összeírására, és a halottak szép eltemetésére volt elegendő. A vérengzés kiváltó okait keresve a közelmúltban napvilágot látott írásokban, legfőképpen a nemzetőrök provokatív, kötozködő magatartásával, és az ezzel szorosan összefüggő részegséggel találkozhattunk. Az eseményeket most más nézőpontból, a szerb nemzeti mozgalom és a délvidéki szerb felkelés, valamint Szeged különleges helyzetéből adódó feszültségek tükrében szeretném megvizsgálni.

Szerb nemzeti törekvések, a fegyveres harc kirobbanásának előzményei

A magyarországi szerbek helyzete 1848 előtt kivételes volt. Egy elenyésző részükön kívül – akik a déli megyék feudális társadalmába illeszkedtek – nem ismerték az úrbéri viszonyt, nem voltak jobbágyok. Privilegizált határőrként a katonai igazgatású Határőrvidéken, vagy kiváltságolt kereskedőként az ország nagyobb városaiban éltek. A vagyonos kereskedők élénk kapcsolatokat tartottak a Balkánnal. Jelentős szerb kulturális központok alakultak ki Pesten, Újvidéken és Karlócán, de nagyszámú szerb élt Komáromban és Szentendrén is. Ezen városok közül a szerbség szempontjából talán a legfontosabb Karlóca volt. Itt székelt ugyanis a szerb görögkeleti egyház feje: a metropolita. Ez az egyház az uralkodói privilégiumoknak köszönhetően önkormányzattal rendelkezett. Önálló polgári igazgatás hiányában a szerbek politikai, társadalmi és kulturális életét pópáik irányították, az egyházi és nemzeti törekvések összetapadtak.²

Tehát a szerbek nem ismerték a jobbágyságot, vallási önállósággal rendelkeztek és egy jelentős kereskedő-polgár rétegük az intenzív kereskedés révén komoly vagyonra tett szert. Elmondhatjuk, hogy helyzetük bizonyos tekintetben kedvezőbb, mint a nemzetiségi lakosságé általában.

A márciusi forradalom mozgásba hozta a magyarországi szerbeket is. Két nappal a március 15-i események után a pesti szerb diákok (Pest volt a magyarországi szerbek másik fontos kulturális központja) indítványára gyűlést hívott össze a „Matica srpska” (Szerb anyácska) nevű kulturális egyesület.³

A népgyűlés üdvözölte a márciusi vívmányokat és megfogalmazta a szerb nemzeti követeléseket is:

„1. a szerbek elismerik a magyar nemzetiséget és a magyar nyelv diplomáciai méltóságát Magyarországon: de óhajtják, hogy az ő nemzetiségük is elismertessék, valamint nyelvük szabad használata összes ügyeikben és tanácskozásaikban, törvényileg biztosítottassék;

2. Továbbá vallásuk függetlenségét, szabadságát és kölcsönös egyenlőségét a haza többi keresztény felekezeteivel szemben; [...]

7. nemzeti iskoláink és nemzeti közművelődésünk szabad és független szervezését és igazgatását;

8. jogunk legyen nemzetgyűlésünket (kongresszus) évenként periodice megtartani; »[...]»

11. Jogunk legyen nemzetgyűlésünkől a nemzet minden kérését egyenesen Őfelsége elé terjeszteni; »⁴

Ezen követelések közül a magyar politikusoknak és a magyar közvéleménynek az első pont jelentette a legnagyobb problémát, mivel számukra a Magyarországon élő szerbek nemzetként való elismerése az ország területi integritását veszélyeztető szeparatista törekvések támogatásával volt egyenértékű. A tizenegyedik pont értelmezése is vitára adhatott okot, egyesek szerint a szerbek így akarták magukat kivonni a felelős magyar minisztérium hatásköréből.

A pesti határozatokkal egybeeső petíciót fogadott el az újvidéki szerb hitközség is március 27-én. Ezzel a petícióval járult a délvidéki szerbek küldöttsége április 8-án a Pozsonyban összeült magyar országgyűlés elé. A küldöttség szónoka *Aleksandar Kostić*, Újvidék város egyik aljegyzője díszmagyarban járult az alsótábla színe elé, és magyar nyelvű beszédet tartott:

„Méltóztassanak minket testvéri karjaik közé mint ugyanegy hon fiait fogadni; mi pedig szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek ezentúl csak egyedül Magyarorszáért és csak a magyarokért élni és halni fogunk.”⁵

Természetesen e szavakat nem lehetett válasz nélkül hagyni. Kossuth barátságos hangnemben ugyan, de a legfontosabb szerb követelést (nemzetként való elismerés) figyelmen kívül hagyva reagált a szerb petícióra. A küldöttség persze így nem utazhatott haza, ezért másnap, mikor búcsúlátogatást tettek Kossuth szállásán, *Stratimirović* újra előállt az ominózus követeléssel. Kossuth ekkor csak megismételni tudta azt, amit egy korábbi országgyűlési felszólalásában már elmondott:

„Én soha, de soha a magyar szent korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, kik más nyelvet beszélnek, de egy nemzetnél több itten nincsen.”⁶

Ez a nyílt kijelentés nyilvánvalóvá tette a szerb küldöttség számára, hogy nemzeti törekvéseiket a magyar forradalom mellett állva, azzal fegyvertársi kapcsolatban nem tudják megvalósítani. Követeléseiknek csak a forradalom ellenében szerezhetnek érvényt. E felismerést tükrözik *Stratimirović* szavai is, aki kijelentette, hogyha nemzeti követeléseiknek Pozsonyban nem tesznek eleget, akkor másutt próbálják meg azokat elfogadtatni. Kossuth erre az esetre kilátásba helyezte a fegyveres harc lehetőségét, miszerint majd kardjaikkal döntenek el ezt a vitás kérdést. A probléma békés megoldása lehetetlenné vált. Így maga Kossuth és a magyar liberális politikusok makacssága is szerepet játszott a későbbi véres események kialakulásában.

Ezután a szerb vezetők merőben új, sem a pesti határozatokban, sem az április 8-án az országgyűlés elé terjesztett petícióban nem szereplő követelésekkel álltak elő. Az 1848. április 14-én Karlócán megfogalmazott óhajok között már a szerb vajdaság felállításának igénye is helyet kapott. Követelték még, hogy a szerb vajdaságot egyesítsék a Háromegy Ki-

rálással (Horvátország, Szlavónia, Dalmácia), valamint, hogy választhassanak maguknak vezetőt, vagyis vajdát. A magyarbarát kijelentéseket felváltották a magyarelles jelszavak és uszítás. A Délvidék forrongott, küszöbön állt a lázadás. Egyre többen viseltek szerb nemzeti színű kokárdát. Április 20-án, miután kétezer ember vonult át Újvidékről Karlócára, *Joszif Rajačić* metropolita szerb nemzeti gyűlést hirdetett május 13-ra, amelynek célja a szerbek által követelt vajdaság kikiáltása volt.⁷

Az 1848. május 13-án és a következő napokban tartott szerb nemzetgyűlés a következő határozatokat hozta:

„A szerb nemzet [...] kinyilvánította:

1-ször. Azon jogát, mely alapján *Rajacsits József* ő excellenciáját, érseket és metropolitát szerb patriarchává és *Suplyikac István* ezredes urat az *ogulini* ezredből, szerb vajdává egyhangúlag kinevezte, illetve megválasztotta.

2-ször. Hogy a szerb nemzet az osztrák ház alatt a magyar korona közös kötelékében, politikailag szabad és független nemzet.

3-ször. Szerémség a határőrvidékkel, *Baranya*, *Bácska* a *becsei* kerülettel és a *csajkás* zászlóaljjal, a *Bánság* a határőrvidékkel és a *kikindai* kerülettel, szerb vajdasággá nyilvánítassék.

4-szer. A szerb vajdaságnak a horvát-szlavón és dalmát egyesült hármass királyságokkal való politikai szövetsége [...]

6-ször. Hogy az oláh nemzeti önállóság a szabadság és nemzetiség szellemében kimondassék és biztosítottassék.⁸

Az 1848. május 13. és 15. között hozott határozatok radikális hangvételűek. A magyarországi szerbek Dél-Magyarország területéből egy vajdaságot akartak kiharcolni, ezzel Magyarország területi integritását megbontani. A hatodik pont követelése összecsengnek azzal a ténnyel, hogy a kialakítandó vajdaság területén csak minden harmadik lakos volt szerb anyanyelvű. A régi jogokra hivatkozva választottak az egybegyűlteket katonai és polgári hatalommal felruházott szerb vajdát, és így került sor *Rajačić* pátriárkává való kikiáltására is. Ezek a szerb nemzeti tudatot erősítő lépések minden szempontból kifogásolhatóak voltak és nélkülöztek minden történelmi alapot.

A magyar válaszlelések nem vártak sokáig magukra. A Batthyány-kormány érvénytelenítette a határozatokat, kormánybiztosokat küldött a Délvidékre és több megyében bevezette a rögtönítélő bíraskodást. Magát *Rajačić*ot pedig érseki székből felfüggesztették.⁹

Az 1848. májusi karlócai szerb nemzeti gyűlés következtében a Délvidék szerbek lakta területeinek nagy részén megindult a fegyveres harcra való felkészülés. A szerb fegyveres felkelés igen gyorsan és rendkívül szervezeten bontakozott ki a magyar kormány szemé láttára. A magyar politikai vezetés habozása, ingadozása a békés megoldás és a katonai erőszak alkalmazása között a szerbek malmára hajtotta a vizet, mivel így időt nyertek az alaposabb felkészülésre. Egymással párhuzamosan jelentek meg a szerbeket harcra szólító kiáltványok és az uralkodó által kibocsátott manifesztumok. Ezekben V. Ferdinánd a határőröket és a csajkásokat szólította fel a magyar kormány iránti engedelmisségre, természetesen kevés sikerrel.

A fegyveres felkelésre buzdító első felhívás 1848. május 27-én jelent meg Karlócán. Ebben a szerb vezetés a fegyverrel vívott harc szükségességét bizonyítja, mint az egyetlen járható utat a szerb nemzeti megmaradásra és életbemaradásra:

„Fegyverre tehát, szerbek, akár hol vagytok, legyetek elkészülve szent jogaitokat, privilégiumjaitokat *Ferdinánd* király uralma alatt életbeléptetni; legyetek készen mindenki ellen

*indulni, aki nemzetiségteket lábbal tiporja, aki belőletek rabot és nem szabad szerbet akar csinálni, aki a ti vitéz, hős fajotok nyakára kötelet akar tenni, – a janicsárokhöz hasonlóan rabláncra verve rajtatok uralkodni, – fegyvereiteket elszedetni, egyetlen ékes védelmedeteket [sic!] – és saját fegyvereitekkel titeket megölni. Készüljete fel tehát mindenki ellen, aki titeket nem nevez szerbeknek és nemzetnek, hanem rácoknak, vadrácoknak, holmi fájtáknak.*²¹⁰

A következő felhívást is Karlócán adták ki, június 3-án. Tartalma szerint a szerb nemzeti főbiztosság a csajkásokat hívja Karlóca védelmére:

*„Csajkás testvérek! – A sorsdöntő óra ütött! A magyarok Újvidékre indulnak, és az eszéki katonaság Karlóca ellen. Rövid idő múlva köztünk lesznek, hogy titeket megkínózzanak, megkötözzenek, úgy mint Becsén és Kikindán tették. Fogjátok-e őket házaitekban keresztbefont karokkal megvárni, s nézni, mint öldösnek le titeket és gyermekeiteket. Nem, soha. Ezért keljete fel, fogjátok fegyvert, vagy akár mi a kezetekbe kerül, mindenekelőtt foglaljátok el az agyukat, válasszatok magatoknak vezetőt, akikben megbíztok és azonnal siessetek Újvidékre, hogy az ellenséget eltiporhassátok. Erre hívunk fel titeket, parancsoljuk a nemzet nevében: ragadjatok fegyvert, most vagy soha!*²¹¹

A szenvedélyek felszításában nagy szerepe volt ezeknek a felhívásoknak. A szerb nép közös ellenségének titulálják a magyarokat, akik nem veszik emberszámba, megverik és megölik a szerbeket. A szerb büszkeségre apellálva próbálják mozgósítani a férfiakat családjuk védelmében. Egyértelmű, hogy súlyos felelősség terheli a szerb vezetőket az ellentétek kialakításáért, a nemzeti érzések rossz irányba fordításáért, végső soron a későbbi magyar, szerb, német és román áldozatokért. Az eddig békésen élő nép pedig hitt nekik, és hagyta magát eltéríteni a helyes irányból.

Az uralkodó manifesztumai, melyeket 1848. június 10-én és 16-án adtak ki, visszafogott hangneműek, céljuk a határőröket a magyar minisztérium iránti engedelmességre téríteni. Megszületésük Batthyány Lajos magyar miniszterelnök elképzeléseinek sikerre vitelét jelentette. Eme iratok erőteljes magyar nyomásra születtek, ugyanis a magyar kormány álláspontja szerint az uralkodónak kötelessége megvédelmeznie Magyarországot a Szerbiából támogatott szerb felkeléssel szemben. Kiadásuk Magyarországon nagy örömet keltett, a közvélemény valamelyest megnyugodott.¹²

A manifesztumok elítélik a lázítókat: „a közéték lopózott lázítóknak, kik vakbuzgó sugallataikkal titeket irántunk s felséges őseink iránt sokszor bebizonyított hűségtek és engedelmességtekben különféle ámitások által megtántorítani igyekeznek, hitelt ne adjatok”,¹³ és feltétlen engedelmségre szólítanak fel: „titeket is felszólítunk, hogy királyi helytartóknak és a magyar minisztériumnak, mint jelenlegi alkotmányos organumainknak mindenkor és mindenben szót fogadjatok”.¹⁴

A Délvidéken rövid idő alatt hihetetlen változások zajlottak le az emberek egymás közti kapcsolataiban. Az addig békésen egymás mellett élő magyar, német illetve szerb falvakat sikerült halálos ellenséggé tenni. Ebben nagy szerepe volt a török fennhatóság alatt álló Szerb Fejedelemségből érkezett önkénteseknek, a szervianusoknak. A fanatikus katonák egész falvakat irtottak ki, amelyek közt nemcsak magyar, hanem román is akadt. A szervianusok „többnyire szálas termetű, a vakmerőségig bátor, a löfegyvert és a handzsárt egyaránt jól forgató férfiak voltak, kik már hazájokban is kalandor vagy rabló életpályát folytattak”.¹⁵ E fanatikusok nemcsak a tulajdonképpeni Szerbiából, hanem a Török Birodalom más, szerbek lakta tartományaiból, így Boszniából és Montenegróból is érkeztek Magyarországra. Számuk egyesek szerint 3000, majd 10-12 000 fő volt,¹⁶ mások ennél jóval több, kb. 20 000 főről beszélnek.¹⁷

A szerviánusok behívása (ezt *Ferdinand Mayerhoff* alezredes, belgrádi osztrák konzul szervezte) és az általuk terjesztett hozzáállás és fanatizmus rengeteget ártott a magyar és a szerb nép viszonyának. A szenvedélyek elszabadulásának ők voltak a fő okozói.

A délvideki fegyveres harc

A fegyveres harc során tapasztalható igazán a szerb vezetők uszításának és a szerviensek kegyetlenkedéseinek a nemzeti érzésekre gyakorolt rossz hatása. A nemzetiségi ellentétek a Délvidéken véres polgárháborúvá terebélyesedtek, a feszültségek hatalmasra fokozódtak.

Az első olyan fegyveres konfliktus, melyben a sorkatonaság is részt vett, Karlócán zajlott le. 1848. június 12-én vívták a Péterváradról kivezényelt katonák a szerbekkel. A művelet célja a karlócai tábor feloszlatása volt. Végeredményben semmilyen hasznot nem hozott, ellenben felbőszítette a szerbeket, akik hatalmas szerb győzelem hírért terjesztették. Június 13-i felhívásuk minden szerb férfit fegyverbe szólított, majd a június 24-én kötött rövid fegyverszünetet is táboraik megerősítésére használták fel.¹⁸

A szerbek katonai táborokat alakítottak ki: „*a hadszínhely nyugati szakaszában: a római sáncok Goszpodince központtal, Szt. Tamás a Ferencz-csatorna mellett s végül a Titeli-fennsík; a keleti szakaszban a perlaszi tábor és Alibunár; utóbb Tomasevác a Temes folyó mellett, s mögötte Pancsova*”¹⁹. A felkelők csapatainak java a katonailag jól képzett határőrökből és a szerviensek közül került ki. Létszámuk a felkelés kezdeti szakaszában ötször annyi volt, mint a magyar kormány által igénybe vehető Délvidéken állomásozó sorkatonaság. Ez az arány majd csak akkor változik meg, mikor újonnan szervezett honvédszászlóaljak és tábori szolgálatra kirendelt nemzetőri alakulatok érkeznek a délvideki haderőhöz. A szerbek azonban nem éltek előnyükkel, erejüket magyar falvak és városok megtámadására használták. Mivel a tehetetlenkedő katonai vezetés nem indított ellenük összpontosított támadást, hanem erejét szétforgácsolta, a felkelés a nyári hónapokban egyre terjedt.

A magyar hadvezetés ellentáborokat létesített a szerb felkelőtáborok közelében, ez azonban a szerbeknek kedvezett, akiknek szekerekre ültetett csapatai a legváratlanabb helyeken tűntek fel. A mozgósítható sorkatonaság jelentős részét ideirányították, de a vezetők passzivitása és az összehangoltság hiánya miatt azonban sok kudarc érte a magyar katonaságot. Szenttamást nem a szerbek helytállása, hanem a magyar hadvezetés hibái tették a szerb felkelés és nemzeti ellenállás jelképévé. A szerb erősség ismételt ostromai – július 14-én, augusztus 19-én, majd szeptember 21-én – kudarcok sorozata. Az első jelentős magyar győzelem a perlaszi szerb tábor bevétele volt, szeptember 2-án.²⁰

A mi szempontunkból igazából csak az októberi események: az október 3-án kiadott királyi manifesztum hatásai és az október elején folyó hadivállalkozások a fontosak.

Az október 3-án kiadott manifesztum (amit a magyarok semmisnek mondtak ki) nagy dilemma elé állította a délvideki sorkatonaság tisztikarát. Dönteniük kellett, hogy az osztrák császárnak vagy a Honvédelmi Bizottmánynak engedelmeskednek. A rendelet bomlasztó hatásának eredményeképpen Temesvár helyőrsége többé nem engedelmeskedett a magyar vezetésnek.

Temesvár átállása reménnyel töltötte el és új katonai célok elérésére sarkallta a szerbeket. A támadás célja a Bánság elfoglalása és Szeged bevétele volt, valamint kapcsolatteremtés a temesvári helyőrséggel. Ezenkívül a kikindai terület szerb lakosságát akarták fellázítani. Az offenzíva három hadoszlop támadását jelentette Óbecse, Törökbecse és Kikinda ellen. A támadás azonban nagy kudarcot hozott a szerbek számára: mindhárom helyen vereséget

szenvedtek. Törökbecsét ugyan felgyújtották, de az Óbecséről érkezett segítséggel (a csapatokat Damjanich vezette) kiverték őket a városból. A Tisza mindkét partján elszenvedett kudarc katonailag érzékenyen érintette a szerbeket.²¹

Ezen harcok, a város irányába tartó szerb támadások érthetően nagy rémületet okoztak Szegeden. Ezenkívül a szegedi polgárok tartottak még a környékbeli szerb nyelvű falvak esetleges fellázadásától is. Majd hamarosan megérkezett az óbecsei és törökbecsei győzelmek híre a városba. Az aggodalmakat izgatottság és lelkesedés váltotta fel. Az ellenfél érzelmei hirtelen változásai komoly feszültséget teremtettek. A pattanásig feszült légkörben október 13-án érkezett egy segélykérő levél, melynek hatására hat század nemzetőr készült elhagyni a várost, hogy Kikindát megsegíthessék. Az indulást október 15-re tűzték ki...²²

A nemzetőrség

A nemzetőrség szervezésében Szeged városa már igen korán jelentős eredményeket ért el. Az óriási hazafias lelkesedés nyomán még a diákok is (mintegy 170 fő) jelentkeztek a nemzetőrségbe. Így mire a miniszterelnök április 21-én kelt levele megérkezett Szegedre, melyben az 1848. évi 22. tc. végrehajtását, a nemzetőrség szervezését írja elő a törvényhatóságok számára, addigra már létezett egy ideiglenes nemzetőrség a városban. A kikindai vérengzés (1848. április 24.) és az újvidéki szerb mozgalmak hírei új lendületet adtak az összeírásnak és a szervezésnek. Ekkor számosan jelentkeztek olyanok is, akik a megszabott korhatáron kívül estek, fiatalabbak vagy idősebbek voltak az elvártnál. A törvény által engedett kilépések miatt ugyan a nemzetőrség létszáma folyamatosan ingadozott, de emellett fokozatosan nőtt. 1848. júniusában 5682 fő, augusztusban 6000 fő, míg október 1-jén 7159 fő volt tagja a szegedi nemzetőrségnek.²³

Május végén a nemzetőrség már fel volt esketve, a szervezés révén pedig megtörtént a századokba való beosztás. Összesen huszonzét gyalogos, és négy lovas század alakult, amelyek létszáma 118 és 369 fő között mozgott. A kiképzés mindössze 10-16 napig tartott, és csak a fegyverfogások és mozdulatok begyakorlásából állt. Eme rövid idő alatt hivatásos tisztek és altisztek (ők az 54. gyalogezredből és a Don Miguel ezred Szegeden állomásozó zászlóaljából kerültek ki) próbáltak minél többet átadni tudásukból a nemzetőrségbe jelentkezőknek. A mezei századok ebben az évben nem kaptak kiképzést.²⁴

Komoly problémát jelentett a nemzetőrség felfegyverzése. A már meglévő, és a szervezés ideje alatt vásárolt lőfegyverek száma olyan kevés volt, hogy azzal még a városon belüli szolgálatot sem lehetett elvégezni. Ezért kaszával fegyverkezett fel a nemzetőrség jelentős része. Ez országos jelenség volt, Szegeden kívül még például Debrecen, Arad városok és Máramaros, Abaúj megyék is több ezer kaszát vásároltak. Ezzel összhangban a kormány a június 21-i minisztertanács döntése alapján július 15-től megtiltotta a Szerbiába és Boszniába irányuló kaszakivitelt. A kormány maga is vásárolt kaszákat, amelyeket a fegyvertárban való átalakítás után többek közt a déli táborokba küldtek le. Sőt *Zsulavszky Zsigmond*ot, mint oktatót alkalmazták az óbecsei táborban, mert ő jól értett az átalakított kaszákkal való harchoz. Elmondhatjuk, hogy a lőfegyver ritkasága miatt igen nagy értéket képviselt a nemzetőrségen belül. Mindamellet a nemzetőrök kezén lévő fegyvert nem csekély (1848 szeptemberében országosan mintegy 40 000 lőfegyver és 120-150 000 szúrófegyver), ha csak belső karhatalmi feladatokat kell ellátniuk. Azonban ha a szerb felkelők és szerviánusok jobban felfegyverzett és lőszerrel jól ellátott csapataival hasonlítjuk össze, a nemzetőrök

fegyverzete bizony kevésnek bizonyul.²⁵

Néhány esetben a nemzetőrségnek szerep jutott egyes helységek megbízhatatlan vagy méltatlanná vált nemzetőrségének felosztatásában illetve lefegyverzésében. Így történt ez például a Moholyon szerepelt adai nemzetőrség egy csoportjával, amely különvonulva, szerb nyelvű vezényszóra gyakorlatozott és megtagadta az eskütételt. De a Délvidéken gyakori volt a felkelők elleni katonai rendszabályok alkalmazása is, emiatt került sor például a zombori és a Versec környéki szerbek lefegyverzésére. Vagyis igen sokoldalú volt a nemzetőrség által ellátott rendőri-karhatalmi feladat is, de általánosan jellemző az őrszolgálati teendők dominanciája volt, amelyek később katonai feladatokba nőttek át.²⁶

Számunkra a legfontosabb a nemzetőrség hozzáállásának, szellemének és fegyelmének vizsgálata. Ez a szellem kezdetben kielégítő volt, azonban később sokat zuhant. Ennek oka lehetett a szolgálat mind terhesebbé válása, a feladatok nehezülése. A húsz és ötven év közötti munkabíró férfiak kiindítása a nyári dologidőben, az aratás és a betakarítás időszakában, egyébként sem lehetett népszerű. A táborba szállás gondolata sokakat elborzasztott, napirenden voltak a helyettesítési botrányok, amikor is a szolgálatra a piacon fogadott napszamosokat küldtek. Még nehezebben ment a váltás megszervezése. A nemzetőri szolgálat néhol szinte becs nélküli dologgá vált, a hatóságoknak a kényszerítéshez kellett folyamodniuk. Nem csodálkozhatunk rajta, ha mind a kiindításkor, mind pedig a táborban fegyelmetlenségek történtek.

Ilyen fegyelmetlenséggel találkozhatunk például a tolnai nemzetőrök egyik különítményénél. A tolnaiak Ókérré, a Verbász körül kialakuló magyar táborrendszer legdélibb pontjára kerültek. Július 7-én foglalták el táborhelyüket, ahol sem sátrak, sem megfelelő ivóvíz és ellátás nem volt. Egyheti kényszerpihenő után részt vettek Szenttamás július 14-i megtámadásában, mely után a teljes szervezetlenség miatt tíz órát ácsorogtak a szakadó esőben. Ezek után a teljesen demoralizált nemzetőrök többé nem engedelmeskedtek, a mostoha ellátási viszonyoktól és gyakori téves riadóktól elcsigázott emberek elhagyták a tábort és hazamentek.²⁷

Összegezve elmondhatjuk, hogy a kezdeti lelkesedés – a hiányos fegyverzet, a szolgálat nehézsége, a dologidőben való kimozdítás, a mostoha tábori ellátás és a hadvezetés hibái miatt – gyorsan lelohadt. A kimozdulás, a mobilizáció rendkívül népszerűtlenné vált és rengeteg feszültséget okozott. Ezek a feszültségek előtörhettek az elinduláskor, esetleg a táborban is. Miattuk előfordulhattak fegyelmetlenségek, de vérengzésre elegendő okot nem szolgáltatottak.

A szerbek Szegeden

„Polgártársak! Hazafiak!

Az európai mozgalmak színvonalára fölmerült alvidéki lázadásszülte bosszus ingerültség, városunk népessége és ó-bitű lakói között létezett bizalmasságot és testvéri békés egyetértést, szinte, mint a hazának számos vidékein, mindjárt kezdetben szétrombolni fenyegette.

Az emberiség és igazság oltárát leronthatlanul örökre felállítani törekvő idő szellemétől, az embernek eszközül ajánlott szabadság, egyenlőség és testvériség megőrzéseért, városunk köztörvényhatóságához intézett nyilatkozatunkban, a baza és királyhozi tántorithatlan hű ragaszkodásunkat, és a korona épsége s az országos törvények tiszteletben tartásához, vériünk s vagyonaikkal való járulási készségünket, nyilvánítani nem késtünk.

Azonban az érdekelt alvidéki mozgalmak komolyabbá váltaival. Az olly sok időktől fogva fenn-

állott kölcsönösség és testvériség érzelme, városunk egynémellyikében lehangoltatván, nem kételkedhetünk a tisztelt közönséget mindenkor, soha és semmiféle körülményekben sem változandó rokon érzelmeink és testvéries ragaszkodásunk felől biztosítva, ünnepélyesen nyilvánítani:

Hogy az alvidéki bősziült lázongokkal, valamint eddig legkisebb összeköttetésben nem valánk: úgy azoknak országunk épsége és felelős magyar minisztériumunk a bel csend és bátorlét fentartása érdekében tett intézkedései ellen elkövetett vakmerő tövenyellenes merényeit kárhóztatjuk és biztossá kívánunk tenni mindenkit, hogy azok – mint az emberiség és hazára vészt árasztó törekvések – elnyomásában, minden erőnkkel részt venni készek vagyunk.

Szegeden, 1848-ik évi július 20-án.

*A helybeli óhitű lakosság*²⁸

A szegedi szerbek eme nyilatkozata két dologról tanúskodik. Egyrészt bizonyítja, hogy a városban élő szerb és magyar polgárok között fennálló békés egyetértés megbomlott, másrészt tükrözi mindkét nemzetiségű csoport félelmeit is. A magyarok a délvidéki harcok Szegedre való áttérjedésétől, a kegyetlenkedések megjelenésétől, a szerbek pedig ezen kegyetlenségek rajtuk való megtorlásától tartottak. Az évszázados jó viszony megromlott, a közhangulat rossz irányba fordult.

Szegeden mintegy másfél ezer szerb élt abban az időben. Csendesek és nyugodtak, a magyar többséghez alkalmazkodóak voltak. Cserébe a magyarok a legnagyobb toleranciával viszonyultak hozzájuk. Előjogokkal rendelkeztek, a tanácsban és a hivatalokban több szerb nemzetiségű szegedi polgár csak azért lett alkalmazva, mert szerb volt. Így kölcsönösen egymásra figyelve a két nemzet fiai jól megfértek egymással. Azonban a délvidéki vérengzések, egész falvak szerbek által való kiirtása miatt, több magyar kifakadt a szerb lakosság ellen. Éles bírálatok jelentek meg a sajtóban is, melyek elítélték a délvidéki szerbeket. A közhangulat megváltozásában azonban főképpen egyes szerb polgárok kijelentései miatt történhetett ilyen komoly változás. Egy bizonyos szerb ifjú, ki tagja volt a nemzetőrségnek kijelentette, hogy ő szerb testvéreire bárki parancsolja is, löni nem fog. *Szrematz Román* ellen pedig a tanács is vizsgálatot folytatott, mert ő áldozó csütörtökön a mulatozó tanyai népre ezt kiáltotta: „csak egyetek, igyatok, őszre fejeiteket ugys vasvillára aggatjuk”²⁹

A kölcsönös vádaskodás és fenyegetőzés miatt a bizonytalanság egyre nőtt a városban. Ingerültséget keltett *Petrovits István* volt tanácsnok és a szerb lelkész elutazása az újvidéki és karlócai szerb gyűlésekre. Először június 15-én Petrovits, majd 23-án felesége is titokban elhagyta a várost. Példájukat nemsokára követte a szerb lelkész is, majd pedig tömegessé váltak a szerbek titkos költözködései. Az éjszaka leple alatt sokan hagyták el a várost, köztük Veszelinovits főjegyző is. Ő levelet küldött Belgrádból, amelyben azt írja, hogy azért távozott a városból, mert úgy érezte nincs biztonságban, élete veszélyben forgott. A tanács a kedélyek lecsillapítása végett kiáltványt tett közzé, melyben védelmet ígért a szerb lakosságnak az esetleges bántalmazások ellen. Erre válaszul került a nyilvánosság elé a szerb hitközség nyilatkozata. Ezek után a titkos költözködések elmaradtak.³⁰

Abban az időben (1848. június), mikor a szerbek elhagyni igyekeztek Szegedet, napvilágot látott a kormány egyik terve, amely szerint a kincstár Torontál megyei birtokaira székelveket telepítettek volna. Ezzel egyrészt a székelyföldi túlnépesedés ellen próbált tenni, másrészt a délvidéki szerb lakosság ellensúlyozására tettek volna kísérletet. A terv, ami 12 000 székely letelepítéséről szólt, végül elmaradt. Ugyanis az események úgy alakultak, hogy a székelyekre Erdélyben nagyobb szükség volt, mint a Délvidéken.³¹

Elmondhatjuk, hogy a hazafias lelkesedés Szeged városában igen nagy volt. Szentttámás júliusi sikertelen ostroma után folyamatosan gőzhajón érkeztek a sebesültek a városba. Szeptemberre már 900 sebesült volt Szegeden, emiatt minden betegápolásra kijelölt épület megtelt. De továbbra is mindenki segíteni próbált, nem kímélve se költséget, se fáradságot. Mivel újabb épületeket erre a célra nem lehetett igénybe venni, a sebesültek magánházakhoz kerültek, ott ápolták őket. Ez egész Szeged becsületére vált.³²

Egy igen gyanús eset hozta még izgalomba a várost augusztus 13-án. Az erdélyi oláh határőrezred második zászlóalja augusztus 9-én érkezett meg, és gőzhajón kellett volna távoznia Óbecse felé. Mikor azonban 13-án éjjel elindultak, a zászlóalj nem a kikötőbe ment, hanem átkelt a hídon és Szőreg felé távozott. Szőregen azután Lausevits ügyvéd gondoskodásából kocsikra szállhattak, melyekkel Béba irányába távoztak. A szökés híre komoly feszültséget okozott Szegeden. Pár napig őrirátok cirkáltak a városban és éjszakára felnyitották a hajóhidat is. Csak napok múlva hitte el mindenki, hogy nem fenyegeti veszély a várost.³³

Mint láhattuk Szeged magyar lakosságának megrendült a bizalma saját szerb nemzetiségű polgáraiban. Ennek fő okát a délvidéki szerb mozgalmak nyomán megjelenő kegyetlenkedésekben és eme mozgalmakkal azonosulni látszó néhány szerb polgár kijelentéseiben kell keresnünk. De emlékeztükbe vésődött a román zászlóalj szökése is, és a szökést segítő szőregiekben sem bíznak már. A békés egymás mellett élés alapja, a bizalom elveszett.

Vérengzés Szőregen és Szegeden

Az október 15-i események pontos rekonstruálása rendkívül nehéz feladat. Ugyanis a források több ponton eltérőek, sőt néhol egymásnak ellentmondóak. A leghitelesebb leírás talán *Moczika Döme* esküdtté, aki szemtanúja volt a szőregi eseményeknek. Sokan hozzá hasonlóan számolnak be a történetekről, és a sajtóban is ilyen tartalmú cikkek jelentek meg. *Vukovics Sebő* kormánybiztos azonban másképp adja elő a történeteket, az ő elmondásából egészen más okokat ismerhetünk meg. Nézzük először mi is történt Szőregen, ebben a „szép fekvésű rácz-magyar faluban, [...] ahol 1030 magyar katolikus, 1380 n. e. óhitű [szerb] és 20 zsidó lakos élt ebben az időben”³⁴

Moczika Döme esküdt így írja le az eseményeket:

„1848-ik év October 14-én [a pontos dátum október 15-e] Törontál megyében kebelezett Szőreg helység lakossai reggeli 9 órára a helység házánál általános népfelkelés következtében összegyülekeztek tanácskozás végett a³⁵ Marienfeldi táborba való menetelről, a hol némely magyar lakosok által azon áll hir terjesztetett, hogy a³⁶ mult éjszakán Barakovits György Szőregi jegyző által Szőreg helysége Rátz lakossainak fegyver osztatott ki, – erről kevés vita támadt, és az érintett jegyzőnek mostoha fia Veinrich Agoston atyja elleni hamis kikelés végett haragra geredvén [sic!] ezen káromló szavakra fakadott, hogy bassza az ily magyaroknak istenét a ki illy áll hireket kohol, – az említett jegyző ezen heves vita közben közejekben ment és egy Szőregi lakos Kertész György nevezetűnek szemébe köpött hogy miért hazudik”³⁵

Természetesen ezek után érthető, hogy a szőregi magyar lakosok miért kiabálták, hogy „ezentúl ezen jegyző nekik nem kell”. A lármára *Követs Andor* helybeli lelkész is odaérkezett és intette híveit, hogy „minden törvénytelenségtől óvakodjanak”. De a magyarok nem hallgattak rá és azt kívánták, hogy a jegyző mostohafiát rögtön verjék vasra, mert különben agyonverik.³⁶ Miután vasra verték, a kedélyek lecsillapodtak.

Délután érkeztek meg a Szegedről kiindult nemzetőrök a faluba. Miközben vártak a hátramaradottakra, néhány magyar lakos elmondta a nemzetőröknek, hogy „*Szőreg hely-*

ségben rácok lakosok között mult éjszakán alattomosan fegyvereket osztottak el és a' jegyzőnek fia a' magyaroknak istennét káromolta".³⁷ Erre a nemzetőrök leugráltak kocsjaiokról és fegyvert ragadtak. Így ír erről Rác József szolgabíró, aki október 16-án járt Szőregen, és megpróbálta az eseményeket a falu lakosainak elmondása alapján rekonstruálni:

„Esküdt úr jelentése következtében ma reggel Szőregen megjelenvén az egész népséget szétfutva találtam, a kérdezőkésések nyomán a következőket jelenthetek [sic!] Ugyanis mint az esküdti jelentésből is világos, bizonyos Kertész György szőregi lakos, a Szeged Városából több száz kocsik Szőregen keresztül vonuló Szegedi nemzetőröket feltartóztatván ugyan az érdeklített jelentésben érintett szavakkal annyira felbőszítette, hogy ezek azonnal kocsjaiokról leugrálván fegyvert ragadtak, elsőben is a helység házáat rohanván meg – a jegyzőt meggyilkolándók – megtalálták-e vagy nem; vagy meggyilkolták-e? vagy nem? nem tudatik, mert se híre se hamva, ezután a vasban lévő fiát támadták meg, azt több lövésekkel, és szúrásokkal kegyetlenül meggyilkolták, s szurony, és kasza hegyeken az utcán lévő pocsolóba beleverték – ez idő alatt a többi tömeg a rác házakra rohant, rabolt, és gyilkolt tovább 2 óra hosszant, eddig kilenc halott találtatott, kik közt 2 leány, és 1 asszony van, – mondják hogy valóságos vadászatot tartottak a gyepen szétfutott rácok ellen. Állítatik hogy a Maros folyamába is szorítottak néhányan. Tény hogy a rác templomot felkutatták és ott nagyba[n] romboltak. A rác papokat keresték de az egyik elszökött, a másikat házában találva combját kaszával keresztüldöfték. De még számosabban vannak veszedelmesen megsebesítve.”³⁸

Mások a szerbek és a nemzetőrök közti lövöldözésről beszélnek, amely során 15 szerb életét vesztette, a többiek pedig a szomszédos Deszkre futottak.³⁹ A kérdés csak az, ha a magyarok állítása – miszerint a jegyző jóvoltából 150 fegyvert osztottak szét a helyi rácok között – úgymond csak „álhír”, akkor vajon mivel tudtak a szőregi szerbek a nemzetőrökre lőni. Reizner János szerint a szerbek csak az átvonuló nemzetőrség tiszteletére lövöldöztek, vagyis félreértés történt.⁴⁰ Persze itt is felvetődik a kérdés, hogy vajon honnan származtak az üdvözlésre használt fegyverek.

Vukovics Sebő merőben másként írja le az október 15-i szőregi eseményeket. Szerinte mikor a nemzetőrök átvonultak a falun, elterjedt közöttük a hír, hogy a szőregi szerbeknél fegyverek vannak, és a nemzetőrök elvonulása után a helybeli magyarokat akarják megtámadni. Erre elkezdtek átkutatni a szerbek házait, és csakugyan több helyen találtak is fegyvereket. A házkutatás alatt verekedés tört ki, s a nemzetőrök a rájuk támadók közül néhány szerbet megöltek.⁴¹

A forrásokból kitűnik, hogy a szőregi szerbek valószínűleg rendelkeztek fegyverekkel. Azzal kapcsolatban, hogy hogyan jutottak hozzá, és mikor szándékoztak őket felhasználni, már eltérőek az álláspontok. A helyi magyar lakosság vélt vagy valós ébersége és a nemzetőrök erélyes fellépése mindenesetre keresztülhúzta a szerbek esetleges támadásának a tervét. A nemzetőrök cselekedeteit egyesek rablásnak és gyilkolásnak, mások házkutatásnak és verekedésnek minősítik. Sehol nem esik szó a szőregi történesek leírása közben a nemzetőrök részvételéről. Az ittas nemzetőrök száma (azoknál a forrásoknál ahol ilyen előfordul) mindössze kettő. Azonban ez a két ember lármázza fel Szegedet, ők terjesztik el, hogy „jönnek a rácok, a mieinket Szőregben már öldöskik”. Ez már valóban álhír volt, amiről azonban a szegedieknek fogalmuk sem lehetett.

„Jellemére nézve a szegedi nép szelíd mérsékletű volt és nagylelkű” – írja Kováts István.⁴² Mégis ezen a napon valahogy másképp viselkedett. Erre a napra esett a Kikinda megsegítésére igyekvő nemzetőrök indulása. A mobilizáció országosan nézve is népszerűtlen volt,

nem csoda, hogy a szegediek is elégedetlenek voltak. Egyesek közülük féltették városukat a környező településeken élő szerbek támadásától. Valószínűleg borozgattak is néhányan, de ez süket idején nem számított rendkívüli eseménynek. Az a vélemény, miszerint „mind részeg volt, némelyiket úgy kellett a kocsira feltenni”,⁴³ valószínűleg erősen túlzó, és nem fedi a valóságot.

Délután 2 óra táján beért Szegedre az a néhány Szőregről visszafordult nemzetőr, akik rosszul értelmezték az ottani történeteket, és szerb támadás hírért terjesztették el a városban. A harangokat félreverték, dobpergés hangzott mindenfelől. Zavar támadt, az emberek a városházához rohantak fegyverekért. Így olvashatunk erről a sajtóban:

„Ez összecsapás [ti. a szőregi – B. Cs.] városunkba kissé elferdítve jutott. Ugyanis az híresztelték, hogy nemzetőreinket a szőregi rácok puskalövésekkel fogadták, mely hír harangfélrevertés-, dobpergés- s városunk honlelvő lakosságának általános fölkelésére szolgáltatott alkalmat. Mindenki, kinek fegyvere volt, kezibe ragadta, ki pedig nem birt azzal, a városhoz futott, hol kasza, pisztoly és töltények osztogattattak. Tíz, tizenkét éves gyermekek is fegyverrel kezökben szaladtak. »Halál a rácznak!« – kiáltá a bosszús s dühbe jött nép s mint oroszlán a kölykeit rablora, rohant Szőreg felé, véreit megvéendő.”⁴⁴

Rövidesen megtörtént az első gyilkosság is, egy Nikola Mihály nevű, szerb nemzetiségű polgárt, aki a magyarokkal együtt rohant fegyverért, hogy ő is védje Szegedet, kegyetlen módon agyonverték. Minderre egyedül származása adott okot. Erről az esetről Jelentsik Imre százados jelentéséből értesülhetünk, melyet október 17-én küldött az Országos Nemzetőrseregi Haditanácsnak. Jelentsik Imre részt vett zászlóaljával (a 37. Máriássy gyalogezred 3. zászlóaljával) a bánsági harcokban, majd október 10-én a 33. honvédszászlóalj századosává nevezik ki, így Szegedre kerülve szemtanúja volt a vérengzésnek.⁴⁵ A jelentés idevágó része a következő:

„Tegnap délután megkondultak a vész harangok, és hangoss minden oldalról, a Rácok jönnek, már Szőregben vannak! A nép felkelt, és minden fegyver fogható de fegyver nélküli sietett fegyverért a város házhhoz. E nagy zavarban a mostan alakulandó honvéd 33-ik zászlóalyba már besorozott ujjoncok közül is többen rohantak a néppel be a város házhhoz fegyverekért. Ezek között volt egy Nikola Mihály nevű Rác ujjonc is kit a nép megismervén hogy rác azonnal mint illyent bár ez is rác elleneink vissza verese végett sietett fegyverért dühében megrohanván irgalom nélkül mint több egyes rácot, kit dühében előtalált agyon verte.”⁴⁶

Szerencsétlenségükre éppen ekkor kelt át a hídon, és tartott Szegedre moldvai román marhahajcsárok egy csoportja, marhákat terelve. Róluk azt hitték, hogy szerviánusok közelednek a várost megtámadni, és mikor átértek, rájuk támadtak. Nincs pontos adatunk arról, hogy hányan veszítették életüket, egyes források hat,⁴⁷ nyolc,⁴⁸ mások tizenkettő-tizenöt,⁴⁹ megint mások tizenöt⁵⁰ „oláhforma emberről” beszélnek. Valószínűleg nem halt meg az összes marhahajcsár, közülük ketten túléltek az incidenst.⁵¹ A románokat ért támadás lehetett félreértés is, de elképzelhető, hogy felismerték őket, és románosságuk miatt kellett meghalniuk. A szarvasmarhák legyilkolására nincsen ésszerű magyarázat.

A nap egyik tragikus hőse Beniczky Andor lovas nemzetőr hadnagy volt. Ő csak csillapítani próbálta az embereket, de nem hallgattak rá, sőt ezért meg is ölték. Halálának körülményeiről így ír Rác József szolgabíró:

„Hat oláhországi marbahajtót szerviánusoknak tartván a piac közepén lelövöldöztek – sőt annyira mentek, hogy a hajtott marhákat, s bivalyokat is agyonlőtték, egy volt szolgabírót, ha jól emlékszem,

Bonczkit [Beniczky] azért, mert egy agyonlőtt oláh még mozogván szuronyokkal döfödték, [sic!] s ő arra menvén csak azt mond »ne bántsátok hiszen már meghalt«, nekifordultak s agyonlőtték». ⁵²

Közben a felbőszült tömeg a szegedi szerb kereskedők boltjaihoz rohant, és tőlük fegyvert és lőszert követelt. Zseravitz János fűszeres nagykereskedőhöz is elmentek, és tőle lőszert követeltek. Egyesek szerint ezt a kérést teljesítette, és amíg a készlet tartott, ingyen szolgáltat ki mindenkit. ⁵³ Mások szerint megpróbálta elutasítani a fegyvert és lőszert követelőket, miszerint ő ilyesmikkel nem szolgálhat. ⁵⁴ Ismét mások szerint Zseravicz provokálta a nemzetőröket: „Zseravicznál nagyon sok puskaport és kész töltényt találtak. Kérték a nemzetőrök, hogy pénzért adjon belőle. Megtagadta. Azt mondta, hogy ilyen kutyaúknak nem adja, kell az alvidékieknek. Erre a nép felbőszült s [...] agyonverték». ⁵⁵ Az agyonverés okát tekintve is eltérőek az álláspontok. Van, aki azt mondja, hogy az ürügy egy szerviánus generális, 200 pisztoly valamint a rizses zsákok alján lőpor rejtegetése volt. ⁵⁶ Zseravicz nejét, az ifjabb Zseraviczot és családját egy Cziko nevű felsővárosi kapitány mentette ki az őrjögők kezei közül. Ezzel a tettevel a saját életét is kockáztatta. ⁵⁷ Ugyancsak meggyilkolták Damjanovics és Szubics szerb kereskedőket is. A boltosok elleni erőszakos cselekedetekről így tudósított a sajtó:

„Zseravicz gazdag rácz kereskedő boltjába mentek, honnan a tulajdonos azzal akarta elutasítani őket, hogy ilyennek nem szolgálhat. Ezzel a népet egészen magára husztá, s minthogy különben is gyanú volt rá, miszerint a rabló ráczokkal tart, agyonlővék, s boltjából, szobáiból mindent kiszórtak. – Egy Lausevics nevű rácz szatócs házát a nép hasonlóan megrohanta, s itt mindent porrá zúzott. Ezen ember két fiával együtt városunkból igen régen eltűnt, s a rablók táborában van. A nép a megtámadást meg sem teszi, ha az itthon levő harmadik fiú az ablakból a népre nem lő. Itt ölés nem történt, minthogy a lövéstevő a szomszédba s onnan tova ugrott. – A felsővároson egy Szubó rácz ügyvéd és testvére gyilkoltattak meg. Ez utóso minapában úgy nyilatkozott, hogy a ráczok nem sokára a magyarok hátán fognak járni. [...] Templom sem kiméltetett meg, mert több az ablakokra tett lövés után oda is betörték, de, mint mondják, semmit sem találtak». ⁵⁸

A rendet a városban maradt csekély számú katonaság és nemzetőrség állította helyre az esti órákban, miután megbizonyosodott arról, hogy a kiindult nemzetőröket semmi baj nem érte. Ugyan még az éjszaka folyamán előfordultak apróbb rendbontások, de másnapra a nyugalom a városban úgy-ahogy helyre állt. Az október 15-i „véres vasárnap” mérlege igen szomorú. A tragikus események során mintegy 60 ember lelte halálát, az anyagi kár is jelentős volt (Zseraviczéké egyedül meghaladta a 100 000 Pft-ot). Azonban nemcsak „gyanús” szerbek estek áldozatul a népharagnak, Ivankovics úr (őt tartották sokan a város legbecsületesebb polgárának) boltjába is betörték, és komoly kárt okoztak. ⁵⁹ És akkor nem szóltunk még az erkölcsi kárról, ami az ártatlan emberi életek kioltásával és a féktelen rablással érte a várost.

„Az October 16-i [október 15-i] szegedi vérontásért az átok a szerb lázadás szerzőit fogja terhelni örökre, – ők ingerelték föl a szerb népet hallatlan kegyetlenségek elkövetésére, s az által a magyar népben a visszatorlás természetes indulatát költötték föl, mely ez esetben, fájdalom, az ártatlanok fejeit érte. ⁶⁰ – állapítja meg Vukovics Sebő kormánybiztos az eseményekről. Hozzá hasonló véleményt tükröz a Pesti Hírlap október 21-én megjelent számának utolsó két mondata is: „Itt van gyalázatos izgatásod gyümölcse, nagyravágyó Rajachich. Szálljon bünyös vén fejedre a mind kétrészről áldozatoknak vére gonosz főpap!” ⁶¹ Persze a felelősség megállapítása nem ilyen egyszerű feladat.

Másnap, október 16-án ülést tartott a városi tanács. Csak és kizárólag a tragikus eseménnyel foglalkoztak és határozatokat hoztak, hogy további szerencsétlenségek ne fordulhassanak elő a városban. Őrjáratok vigyáztak a rendre, és felszólítottak mindenkit az elrabolt javak visszaszolgáltatására. Munkájukról tájékoztatták a lakosságot is, határozataikat nyilvánosságra hozták, és kifüggesztették 1000 példányban szerte a városban:

„Miután a' tegnapi zavargásnak, rakoncátlan engedetlenségnek több ártatlan ember lett áldozatja; ezen szűgyen folt e' városról lemosni, a' rend és béke, személy 's vagyon bátorság biztosításának elkerülhetlen kötelessége minden igaz honfinak; felhivatik ennél fogva minden nemzetőr: hogy századában tartózkodjék, és századosa' kiadandó rendeletét pontosan teljesítse, a' tegnapi napon temérdek töltéseket elvivők azon töltéseknek, úgy az elvitt fegyvereknek, pisztolyoknak, kaszáknak avagy kardoknak a' városházához való beszolgáltatására szoríttatik, – ellenkezőleg cselekvők tolvajoknak tekintetvén, mint ilyenek büntetnek; az útzákon, piactzokon, avagy házakban lövöldözni a' legnagyobb büntetes alatt tilalmaztatik; – a' nappali és éjjeli őrök megindíttatnak, és a' kik ezen őröknek ellenszegülnek, és felhívásukra magukat meg nem adják, ellenségnek fognak tekintetni; a' kik a' zavargásban a' házakból holmikát elvittek, 24. óra alatt köteleztetnek azokat a' kapitányi hivatalba behordani, mert ha be' nem hordják, nyomoztatnak 's mint tolvajok, rablók, rögtönítelő székieg büntetnek.

– Igen sajnosan értesülvén e' Tanács, hogy a' nemzetőrök közül is néhány osztozni kívánt azon holmokban melyek egy két háztól kivitettek; – ily eljárás bélyegezné meg e' Várost csúfosan, 's azért azon nemzetőrök, kiknek kebele ily kívánságtól elfordul, vigyázni fognak, vigyázni köteleztetnek: hogy illyesek netörténjenek, ellenkezőt cselekvőknek feljelentésére 's megragadására köteleztetvén; a' ki minden helyes ok nélkül lármát tesz, mint csend háborító tekintetik és keményen lakol; – a múlt vasárnapi zavargásban elvitt fegyvereknek e' városból való kivitele eltiltatik [...] ezen rendeletek 1000 példányokban kinyomatva hirdetésképp szétosztani rendeltetnek.⁶²

Emellett vizsgálatot rendeltek el az események kivizsgálására, a zavargásban résztvevők felderítésére. A vizsgálat vezetésével Tóth Mihály főbíróat bízták meg. Azonban eredményt nem értek el, senkit sem vontak felelősségre az október 15-én történekmekkel kapcsolatban. Az áldozatokat illő módon eltemették, a kárt precízen összeírták. Az árvákról és özvegyekről is gondoskodtak. A vizsgálat eredménytelenségének oka állítólag a tanácsra nehezedő „demagóg nyomás” volt.⁶³

Sok tényező együttes hatása vezetett az 1848. október 15-i vérengzés kirobbanásához. Szeged városa földrajzi adottságai miatt központi szerepet játszott a Délvidéki hadműveletekben. Ennek terhe a város lakosságára nehezedett: sebesülteket láttak el, nemzetőreik a délvidéki táborokban teljesítettek szolgálatot. Közben a szerb támadások egyre jobban veszélyeztették magát a várost is, az október elején indult szerb offenzíva egyik hadicélja Szeged elfoglalása volt. Azonkívül a szegedieknek komoly problémát okozott saját szerb nemzetiségű lakosságuk is. Egymáshoz való viszonyuk megromlott, mikor a szerb nemzeti mozgalom a fegyveres harc útjára lépett. Az a brutalitás, amellyel a szerb önkéntesek, a szerviánusok léptek fel a délvidéki nemszerb lakossággal szemben, lehetetlenné tette a további békés, félelem és vádaskodás nélküli életet. Felperzselt falvak, városok, kannibáli kegyetlenség jelezte a szerb csapatok útját. Csak romok és legyilkolt lakosok maradtak utánuk. De alkalom adtán a visszatorlás sem maradt el, így mindkét fél retteget a másiktól.⁶⁴ Természetesen felelősség terheli a politikusokat, amiért hagyták

Nagyherceg Mihály István Gyula és Erzsébet

52

5928.

5928. István

Legelői Hadifogadó Körmarja

A

Nemzet Örvényi Örvényi hadi tanácsnak!

Legelői October hó 18. 1888.

Buda-pest.

Az Örvényi Nemzet Örvényi tanácsa 1888. István alatt
döntendő rendeltetést következéssel alábbvalóan jelentem hogy
St. M. Váratkelyről van tudósítás szerint a 50^{sz}
honvéd Tisztviselői Tisztviselői és más magyarok a
Kis Jelenleg.

Kövérsh Lajos úr az Örvényi honvédtanács
Bírótanácsa Elnöke méltóságos Legelői Lektor
Bácsi János, Törösvál és Krácsi Magyaroktól elküldött
úgy ismételt a Honvéd 32. Tisztviselői alaktanácsa
megrendelni és egy újjal oda helybe hagyás romlás
alatt a főtisztviselői kinevezési utóbban az Örvényi
Nemzet Örvényi Tanácsa 1888. István alatt helyi rendeltetési
a fennálló Magyaroktól elküldött Újjonczakból a Honvéd
32. Tisztviselői alaktanácsa parancsolja, miniszter jö.
leg a 32. Tisztviselői ezen Újjonczakból már elhárítva
és a főtisztviselői kinevezési is utóbban, és ezen
kinevezések a Kézeltől 1888. István szerint a 32.
Honvéd Tisztviselői alaktanácsa, ezen nem is sértés és
nők foglalkoztatás alaptól kiem az Örvényi Nemzet
Örvényi Tanácsa méltóságos Legelői Lektorának ha val.
jon az alaktól és folyó hó 1888. Örvényi Lektor
32. honvéd Tisztviselői alaktanácsa megrendelése, egy je.
dönt.

MAGYAR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

idáig fajulni a dolgokat. Némelyek közülük nem is gondolhatták, hogy gyújtó hatású beszédek nyomán milyen szenvedélyek lángolhattak fel, tovább fokozva a népcsoportok közötti feszültségeket. Sajnos, Kossuth Lajos is – aki október elején járt Szegeden és itt elmondta emlékezetes beszédét – közvetve hozzájárulhatott a vérengzés kirobbanásához. „Kossuth a szó teljes értelmében megvillanyozott bennünket” – olvashatjuk egy 1848 októberében megjelent újságban.⁶⁵ De a legnagyobb felelősség a szerb politikusokat terheli, akik elindították a fegyveres harcot és akik behívták az országba a szerviánusokat. A feszültségkeltés, a háború elembertelenítő hatása, az egymástól való félelem és egy félreértés vezetett 60 ember halálához 1848. október 15-én, Szegeden.

Függelék

1.

Moczika Döme m. k. esküdt jelentése Rácz József szolgabírónak a szőregi eseményekről Szeged, 1848. október 15.

Másolat

Rácz Josef Szbiro Urnak!

1848-ik év October 14-én [a pontos dátum október 15-e] Törontál megyében kebelezzet Szőreg helység lakossai reggeli 9 órára a helység házában általános népfelkelés következtében össze-
gyülekeztek tanácskozás végett a' Marienfeldi táborba való menetelről, a hol némely magyar lakosok által azon áll hir terjesztetett, hogy a' mult éjszakán Barakovits György Szőregi jegyző által Szőreg helysége Rácz lakossainak fegyver osztatott ki, – erről kevés vita támadt, és az érintett jegyzőnek mostoha fia Veinrich Agoston atyja elleni hamis kikelés végett haragra geredvén [sic!] ezen káromló szavakra fakadt, hogy bassza az ily magyaroknak istenét a ki ily áll hireket kohol, – az említett jegyző ezen heves vita közben közejekben ment és egy Szőregi lakos Kertész György nevezetűnek szemébe köpött hogy mért hazudik, minthogy pedig az említett jegyző már ezelőtt gyűlöletes volt a község előtt iszonyu lármával kiabáltak hogy ezentul ezen jegyző nékiük többé nem kell. – a jegyzőnek fiát pedig meg akarták rohanni. Ezen iszonyu lármára tisztelendő Követs Andor Ur helybeli lelkész oda érkezvén hibeit intette hogy minden törvénytelenégtől ovakodjanak azomban minthogy a kedélyek legfőbb ingerültségre emelkedtek hivatkozva az isteni és emberi törvényekre egy embertársukat sérteni és erőszakos kezeiket reá tenni ne merésznék hanem várják be a járásbeli Szbiro urat a ki ezen ügyet el fogja dönteni, és érdem szerint megfenyíteni – de ők azt kívánták hogy rögtön vasra veretessék mert másképpen ők agyon fogják verni – általam a nép kívánságra s a nagyobb rosz elhárítása végett azonnal vasra tetetett s ezzel a nép megnyugodván őket pedig további kihágatokról meginteni, hogy szűnjenek meg, amit ők megigérték, és ez dél előtt történt Délután pedig a' midőn megérkezett a' szegedi nemzeti őrsereg némelly Szőregi lakosok megállítottaik [sic!] azon panaszzal járulván hozzájuk hogy Szőreg helységben rácz lakosok között mult éjszakán alattomosan fegyvereket osztottak el és a' jegyzőnek fia a' magyaroknak istennét káromolta – Erre a szegedi nemzeti öröknek egy csapatja Kertész György Szőregi lakos vezérlete alatt berohantak a' bebörtönöztetett Veinrich Agostonra. – ahol irt [sic] látván ezen rosz követke-
zéseket azonnal Szeged várossa polgári mestere Vadász urat az eránt felszollitottam hogy küldene valakit létező Szegedi nemzeti örököt lecsillapítani – különben nagy veszély történhet

Moczika Döme m. k. esküdt

– Kelt Szegeden 848^{ik} év October 15.

2.

Rácz József m. k. szolgabíró jelentése Rónay Móricznak, Törontál megye első alispánjának
Szőreg, 1848. október 16.

Másolat. 169

Törontál megye első alispánjának, Rónay Móricz úrnak!

Tegnap azaz f. hó 15-én estveli 10 órakor Moczika Döme esküdt úrtól az ide /alá mellékelt hivatalos jelentést kaptam, és mielőtt e levelemet folytatnám és egy borzasztó esetet adnék elő, és jelentésem összefüggésbe legyen, kérem azt előlegesen felolvastatni.

Esküdt úr jelentése következtében ma reggel Szőregen megjelenvén az egész népséget szétfutva találtam, a kérdezőkésések nyomán a következőket jelenthetek [sic!] Ugyanis mint az esküdti jelentésből is világos, bizonyos Kertész György szőregi lakos, a Szeged Városából több száz kocsiokon Szőregen keresztül vonuló Szegedi nemztöröket feltartóztatván ugyan az érdekllett jelentésben érintett szavakkal annyira felbőszítette, hogy ezek azonnal kocsijaikról leugrálván fegyvert ragadtak, elsőben is a helység házáat rohanván meg – a jegyzőt meggyilkolandók – megtalálták-e vagy nem; vagy meggyilkolták-e? vagy nem? nem tudatik, mert se híre se hamva, ezután a vasban lévő fiát támadták meg, azt több lövésekkel, és szúrásokkal kegyetlenül meggyilkolták, s szurony, és kasza hegyeken az utcán lévő pocsolába beleverték – ez idő alatt a többi tömeg a rác házakra rohant, rabolt, és gyilkolt tovább 2 óra hosszan, eddig kilenc halott találtatott, kik közt 2 leány, és 1 asszony van, – mondják hogy valóságos vadászatot tartottak a gyepen szétfutott rácok ellen. Állítatik hogy a Maros folyamába is szorítottak néhányan. Tény hogy a rác templomot felkutatták és ott nagyba[n] romboltak. A rác papokat keresték de az egyik elszökött, a másikat házánál találva combját kaszával keresztüldöfték. De még számosabban vannak veszedelmesen megsebesítve.

Moczika esküdt urat is, ki azomban körülük még időben eltiúnt, agyonverési fenyegetések közt keresték, lakását feltörték, s kikutatták. Keresztury adószedő urat is megrohanták tőle az eldugott fegyvereket és ágyukat követelték, szuronyok közé fogták, s csak néhány jobbérzésűek szavainak sikerült őt is a haláltól megmenteni. Szinte a cath. plébános Követs András is veszedelembe forgott, csupán azért mert a kihágókat csilapította s így azzal vádolták, hogy a rácokat pártolja – Egyszóval mindenki veszedelembe[n] volt ki mint jobb érzésű valaki védelme alá vett [sic!]. És nagy nehezen sikerült a szőregi magyarságnak a sok könyörgés után, hogy a gyilkolással felhagyván útjokat Péb [Rábé?] felé folytassák.

Vizsgálator többet nem tehettem mert a nép szétfutott – de miután ez nagyobbyszerű is kérnék egy egy bizottmány kirendeltetni mely Szeged városával vegyes legyen [sic!].

Még feleslegesnek nem tartom megérteni, mit hiteles kütfőből tudok, hogy meghalván [sic!] Szeged városa lakossága miképp Szőregen csata van, azon hír futott oda, hogy az ellenség már Szőregen van, 's az itteni rácság a nemzetöröknek ellenszegült – félre verték a harangokat, ezrenként tódultak Szőreg felé – a többi a rácokat vette ott helybe üldözőbe, s akit értek, irgalmatlanul kivégezték – Zseravicza boltost agyonlőtték és kirabolták, bizonyos Szabó nevű felsővárosit agyonveretek. – Hat oláhországi marbahajtót szerbiánusoknak tartván a piac közepén lelőöldöztek – sőt annyira mentek, hogy a hajtott marhákat, s bivalyokat is agyonlőtték, egy volt szolgabíró ha jól emlékezem Boniczkit azért, mert egy agyonlőtt oláh még mozogván szuronyokkal döfdöfték [sic!], s ő arra mennén csak azt mondá „ne bántsátok hiszen már meghalt” nekifordultak s agyonlőtték – s több melyek leírásába az ember borzad.

Költ Szőregen okt. 16-án 1848.

Rácz József mk. szolgabíró.

A jegyző életbe[n] van, s Sz[en]tjánra menekült.

Források, irodalom

- ☐ *Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története.* Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 1996, Videopont Kiadó. [A továbbiakban: Hermann 1996.]
- ☐ BONA GÁBOR: *Kossuth Lajos kapitányai.* Bp., 1988, Zrínyi Katonai Kiadó.
- ☐ FÉNYES ELEK: *Magyarország Geographiai Szótára.* III. köt. Pest, 1851.
- ☐ GELICH RIKHÁRD: *Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben.* I. köt. Bp., [é. n.]
- ☐ HERMANN RÓBERT: Hatvani Imre szabadcsapatvezér és az abrudbányai katasztrófa. In *Aetas* 1992/1-2. sz. 5-78. p.
- ☐ HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben.* II. köt. Pest, 1872, Kiadja Ráth Mór.
- ☐ *Kossuth Hírlapja*, 96. szám, 1848. október 20.
- ☐ *Kossuth Hírlapja*, 102. szám, 1848. október 27.
- ☐ KOVÁTS ISTVÁN: *Egy szegény pórfiú önéletrajza.* Bp., 1981, Magvető Könyvkiadó.
- ☐ *Közlöny*, 135. szám, 1848. október 23.
- ☐ Magyar Országos Levéltár H92 1848:5928 irat. Jelentsik Imre százados jelentése az Országos Nemzetőrséregi Haditanácsnak. Szeged, 1848. október 17.
- ☐ *Nemzeti Politikai Hírlap*, 137. szám, 1848. október 19.
- ☐ OLCHVÁRY ÖDÖN: *A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken.* Bp., [é. n.]
- ☐ *Pesti Hírlap*, 193. szám, 1848. október 21.
- ☐ REIZNER JÁNOS: *A régi Szeged.* I. köt. A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden. Szeged, 1884.
- ☐ SPIRA GYÖRGY: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon.* Bp., 1980, Kossuth Könyvkiadó.
- ☐ *Szeged története.* 2. köt. 1686-1849. Szerk.: Farkas József. Szeged, 1985, kiadja a Szeged Megyei Városi Tanács megbízásából a Somogyi-könyvtár.
- ☐ Szeged Város Népgyűlésének, Állandó Bizottmányának és Közgyűlésének iratai. 1848-49. Szám nélküli iratok. Csongrád Megyei Levéltár. Mocika Döme m.k. esküdt Rácz József szolgabírónak a szőregi eseményekről Szeged, 1848. október 15.
- ☐ Szeged Város Népgyűlésének, Állandó Bizottmányának és Közgyűlésének iratai 1848-49. Szám nélküli iratok Csongrád Megyei Levéltár. Rácz József m. k. szolgabíró Rónay Móricnak, Torontál megye első alispánjának. Szőreg, 1848. október 16.
- ☐ *Szeged Város Tanácsának Jegyzőkönyvei 1848-49.* Csongrád Megyei Levéltár. A Városi Tanács 1848. október 16-i ülésének jegyzőkönyve.
- ☐ *Szőreg és népe.* Szerk.: Hegyi András. Szeged, 1977, kiadja Szeged Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya.
- ☐ THIM JÓZSEF: *A magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története.* I. köt.: Elbeszélő rész.; II. köt.: Iratok 1848. március-augusztus. Bp., 1940, kiadja a Magyar Történelmi Társulat.
- ☐ URBÁN ALADÁR: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán.* Bp., 1973, Akadémiai Kiadó.
- ☐ URBÁN ALADÁR: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége.* Bp., 1986, Magvető Kiadó.
- ☐ *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből.* S. a. r.: Bessenyei Ferencz. Bp., 1894, Athenaeum R. Társulat kiadása.

Jegyzetek

- ¹ Közlöny 135. sz. 666. p.
- ² Hermann 1996, 43-44. p.
- ³ Hermann 1996, 44. p.
- ⁴ Thim 1940. I. köt. 33. p.
- ⁵ Spira 1980, 25. p.
- ⁶ Spira 1980, 26. p.
- ⁷ Hermann 1996, 56-57. p.
- ⁸ Thim 1940, II. köt. 210-212. p.
- ⁹ Spira 1980, 52-53. p.
- ¹⁰ Thim 1940, II. köt. 309. p.
- ¹¹ Thim 1940, II. köt. 331. p.
- ¹² Urbán 1986, 300. p. és 398. p. és 403. p.
- ¹³ Gelich [é. n.] 67. p.
- ¹⁴ Gelich [é. n.] 62. p.
- ¹⁵ Horváth 1871, 223. p.
- ¹⁶ Horváth 1871, 223. p.
- ¹⁷ Hermann 1996, 99. p.
- ¹⁸ Uo. 98-99. p.
- ¹⁹ Olchváry [é. n.] 8. p.
- ²⁰ Hermann 1996, 136-137. p. és 142-143. p.
- ²¹ Olchváry [é. n.] 84-87. p.
- ²² Horváth 1871, 64. p.; és Reizner 1884, 178-179. p.
- ²³ Reizner 1884, 128. p. és 138-139. p.
- ²⁴ Uo. 140-141. p.
- ²⁵ Uo. 1884. 142. p.; és Urbán 1973, 104. p.
- ²⁶ Urbán 1973, 120. p.
- ²⁷ Uo. 172. p.
- ²⁸ Reizner 1884, 266. p.
- ²⁹ Uo. 161. p.
- ³⁰ Uo. 162-163. p.
- ³¹ Uo. 152-153. p.
- ³² Uo. 165-166. p.
- ³³ Uo. 167-168. p.
- ³⁴ Fényes 1851, 158. p.
- ³⁵ CsmL. Népgyül. és Közgyül. iratok 1848-49. Moczika Döme esküdt Rác József szolgabíró-
rónak a szőregi eseményekről. Szeged, 1848. október 15.
- ³⁶ Szeged tört. 2. 1985, 766. p.; Szőreg és népe 1977, 111. p.
- ³⁷ CsmL. Népgyül. és Közgyül. iratok 1848-49. Moczika Döme esküdt Rác József szolgabí-
rónak a szőregi eseményekről Szeged, 1848. október 15.

- ³⁸ CsmL. Népgyül. és Közgyül. iratok 1848–49. Rácz József szolgabíró Rónay Móric alispán-nak Szőreg, 1848. október 16.
- ³⁹ Reizner 1884, 179. p.
- ⁴⁰ Uo. 179. p.
- ⁴¹ Vukovics 1894. 378. p.; Horváth 1871, 64. p.
- ⁴² Kováts 1981, 271. p.
- ⁴³ Uo. 271. p.
- ⁴⁴ Kossuth Hírlapja, 96. szám, 430. p.
- ⁴⁵ Bona 1988, 289. p.
- ⁴⁶ MOL H92 1848:5928. Jelentsik százados jelentése Orsz. Nemz. Hadit.-nak. Szeged, 1848. október 17.
- ⁴⁷ Nemzeti Politikai Hírlap, 137. szám, 545. p.
- ⁴⁸ Kossuth Hírlapja, 96.szám, 430. p.
- ⁴⁹ Reizner 1884, 180. p.
- ⁵⁰ Thim 1940, I. köt. 254. p.
- ⁵¹ Thim 1940. I. köt. 254. p.
- ⁵² CsmL. Népgyül. és Közgyül. iratok 1848–49. Rácz József szolgabíró Rónay Móric alispán-nak. Szőreg, 1848. október 16.
- ⁵³ Szeged tört. 2. köt. 767. p.
- ⁵⁴ Kossuth Hírlapja, 96. szám 430. p.
- ⁵⁵ Kováts 1981, 272. p.
- ⁵⁶ Szeged tört. 2. köt. 767. p.
- ⁵⁷ Kováts 1981, 443. p. és Vukovics 1894, 378. p.
- ⁵⁸ Kossuth Hírlapja, 96. szám, 430. p.
- ⁵⁹ Kossuth Hírlapja, 102. szám, 458. p.
- ⁶⁰ Vukovics 1894, 379. p.
- ⁶¹ Pesti Hírlap, 193. szám, 988. p.
- ⁶² CsmL. Szeged Vár. Tan. Jegyzők. 1848–49. A Vár. Tan. okt. 16-i ülésének jegyzők. 3831. sz. irat
- ⁶³ Reizner 1884, 182–183. p.
- ⁶⁴ Hermann 1992/1–2. 5–6. p.
- ⁶⁵ Kossuth Hírlapja, 96.szám, 430. p.